

Михайло Фейса 
Универзитет у Новим Садзе/University of Novi Sad

Нови тенденції у розвою сучасней лингвистики у Сербії¹

Abstrakt

Nowe tendencje w rozwoju współczesnej lingwistyki w Serbii

W zależności od teorii pochodzenia Rusinów/Rusnaków oraz ich języka w Baczce, baczko-sremski wariant rusińskiego był traktowany jako dialekt języka rosyjskiego, dialekt języka słowackiego, dialekt języka ukraińskiego lub jako odrębny język rusiński.

W pierwszej części artykułu autor przedstawia przegląd dotychczasowych badań nad językiem rusińskim, natomiast w drugiej części zaprezentowane są współczesne badania, których przeprowadzenie możliwe było dzięki nadaniu kodu ISO (RSK). W wyniku uzyskania tego kodu stworzono warunki do przypisania językowi rusińskiemu kodu numerycznego, na podstawie którego bibliotekarze w kraju i za granicą będą klasyfikować książki w języku baczko-sremskich Rusinów. Havrijil Koljesar poświęcił się dostarczeniu niezbędnej liczby haseł do Wikipedii w języku rusińskim, a Mihajlo Fejsa zajmował się tworzeniem niezbędnej literatury leksykograficznej do tłumaczenia z angielskiego na rusiński i z rusińskiego na angielski. Na podstawie swojej dysertacji, w której porównał struktury czasownikowe w języku angielskim i rusińskim (Fejsa 2005), Fejsa opublikował wyniki porównania konstrukcji zdań w języku angielskim i rusińskim (Fejsa 2015b), spełniając pierwszy warunek realizacji tłumaczenia maszynowego między

¹ Робота настала як результат проектох *Менишински язика и литератури у АП Войводини – семиотични и културни ресурси у вибудови етніцкогo идентитета* (число проекта: 142-451-2587/2021-01) и *Синхрония и дияхрония у русинистики – язык, литература, история и култура* (число проекта 000856946 2024 09418 000 000 001).

językiem angielskim a rusińskim. Publikując *Słownik angielsko-rusiński* (Фейса, Шлемендер, Чельовски 2022), spełniono drugi z trzech niezbędnych warunków. Trzecim warunkiem jest publikacja „Słownika rusińsko-angielskiego”.

Słowa kluczowe: Rusini/Rusnacy, język rusiński, rusynistyka, Julijan Ramač, kod ISO (RSK), Rusińska Strategia Narodowa

Abstract

New Trends in the Development of Contemporary Linguistics in Serbia

Depending on the theory of the origin of the Rusyns/Rusnaks in Bačka and their language, the Bačka-Srem Rusyn language was treated as a dialect of the Russian language, a dialect of the Slovak language, a dialect of the Ukrainian language and as a Rusyn language.

In the first part of the paper, the author gives an overview of the Rusyn language research so far, and in the second part, contemporary research is presented, which has been enabled by the acquisition of the ISO-code (RSK). As a result of obtaining this code, conditions were created for the Rusyn language to be assigned a numerical code, according to which librarians in the country and abroad would classify books in the Rusyn language of the Bačka-Srem Rusyns. Havrijil Koljesar devoted himself to providing the necessary number of entries for Wikipedia in the Rusyn language, and Mihajlo Fejsa to providing the necessary lexicographic literature for translation on the English-Rusyn and Rusyn-English relations. Based on his doctoral thesis, in which Fejsa compared the verb structures of the English and Rusyn languages (Fejsa 2005), he published the results of the comparison of the sentence constructions of the English and Rusyn languages (Fejsa 2015b), and satisfied the first condition for the realization of machine translation on the relations between English and Rusyn. By publishing the *English-Rusyn Dictionary* (Фейса, Шлемендер, Чельовски 2022) the second of the three necessary conditions is satisfied. The third condition is the publication of the *Rusyn-English Dictionary*.

Keywords: Rusyns/Rusnaks, Rusyn language, Rusyn studies, Julian Ramač, ISO-code (RSK), Rusyn National Strategy

Ключовы слова: Русини/Руснаци, руски язык, русинистика, Юлиан Рамач, ИСО-код (RSK), Национална стратегия Руснацох

1. Увод

Бачко-сримски Русини/Руснаци (Рушняци) виками жили у граніцох Угорского кральовства. Жили у сиверовосточних мадярских жупанийох/комитатох, точнейше у Земплину, Шаришу, Спишу, Абаую, Торни, Саболчу, Боршоду, Гевешу, Гемеру, Ужу, Угочи, Марамарошу и Чанаду (Рамач, Фейса, Медеша 1995, 10). Руснаци тот край наволоу *Горніца* (горні жеми Угорскей, од 1867. року Австро-Угорскей) (Яким и др. 2009, 8). Векшина з наведзених жупанийох нешка у восточней Словацкей, а други у Мадярскей, України и Румунії. Пред коло 270 роками групи Руснацох почали ше селіц зоз свойого отечества у Карпатских горох на юг, перше до Бачки, а потим и до Сриму, хтори ше нешка находза у Войводини у Сербії и у Восточней Славонії у Горватскей.

По поражению и поцагованю Отоманскей имперії з Бачки, Сриму и Банату, австроугорским власцом требало вецей жительство на югу своей держави та побудзовали на колонизацию Немцох, Мадярох, Словацох и других, як и Русинох/Руснацох (Gavrilović 1977, 153). То причина прецо и предком войводянских Русинох/Руснацох, гражданом шлебодного статуса у Габсбургскей монархии («Ruthenus Libertinus», як их наволовали) и грекокатолицкей (униятскей) вири, у вкупним числу од коло 2.000, допущене же би ше, по контракту з державними власцами, населели до «*dessolata possessio Keresztur*» и места Коцур, хторе недалеко, у централней Бачки стредком XVIII века (Хорњак 2006, 25). Пре потреби тедишней держави лем «*Rutheni – graeci ritus uniti*» ше могли преселіц до Бачкей по двох селідбових контрактох – до Руского Керестура 1751. и до Коцура 1763 (Gavrilović 1977; Рамач 1990). Руснаци/Русини постали унияти по Брестскей (1596) и Ужгородскей (1646) униї. Їх перши школи були конфесионални – од 1753. року у Керестуре (Bácskeresztúr) и од 1765. року у Коцуре (Фейса 2013; Фейса, Чельовски 2023, 16–17; Фейса, Чельовски, Будински 2024). Року 1772. унияти були преименовани на грекокатоликох. Гоч перши Руснаци були доминантно параста, а священїкох и учительох було барз мало, з часом напредовали у економским, национальным и культурним живоце. Поспишело им ше очувац свой идентитет. Формовали свой язык и подзвигли го на одредзени уровень же би го могли хасновац у друкованю кнїжкох. Перша кнїжка на руским языке то Идилски венец *З мойого валала* Гавриїла Костельника, хтора публикована 1904. року.

На концу Першей шветовой войны Австро-Угорска ше розпадала. Шицки конари русинского/русского народу, по 1918. рок, существовали и розвивали ше у рамикох едней держави, Габсбургской монархии. Тераз, першираз, даскельо конари русинского/русского народу були на одредзе-ни способ одрезани. Русини/Руснаци у Бачки мушели найсц свою власну драгу. У Сербии (або у Кральовини Сербох, Горватах и Словенцох, або, познейше, у Кральовини Югославии) Руснацом допущене формовац национални, культурни институции на основи колективних правох шицких националних меншинох 1919. року. Вони достали статус националней меншини славянского походзения, цо була подія од значения найвисшого ступня хтора трасовала драгу їх национального и культурного розвою.

У таких обставинох Руснаци чувствовали же сноване Руского народного просвитного дружтва, наволоаного Просвита, бул перши крочай зоз хторим вони манифестовали свойо намагане гу независному национальному и культурному животу. На сновательней схадзки, 2. юлия 1919. року у Новим Садзе, руска национална заедница ришела дзвигнуц свой народни язык (не русийски або украински) на уровень литературного языка. Перша культурно-просвитна организация принесла одлуку же би ше ей каждодньова бешеда хасновала у образованию, культурним живоце и преси. Тота одлука була базована на факту же кнїжки религиозного и литературного характеру уж були опубликовани на тим языку (Međeši 1993, 146).

Кед 1981. року основана Катедра за руски язык и литературу на Филозофским факултету Университета у Новим Садзе (Fejsa 2012; Фейса 2018), составяне першей картотеки на руским языку од Лингвистичней секции Дружтва за руски язык и литературу пренешене на тоту новоосновану, професионалну институцию. Коло штераец особи були уключени до составяня першей картотеки руского языка, коло дзешец особи – до обробйованя карточкох Картотеки, а тройо лингвисти – проф. др Юлиан Рамач, проф. др Михайло Фейса и мр Гелена Медеши – до финализації рукопису *Сербско-русского словника*. Значене реализації того проекту ещи векше як цо на перши попатрунок випатра кед ше у оглядзе ма факт же войводянски Руснаци представляю едну з найменших националних меншинох у Сербии и же руски язык, хтори у тим чаще постал еден зоз пейцох службених языкох Автономней покраїни Войводини, не мал нїяку лексикографску литературу. Фахови советник у роботы на Картотеки и, вообще, на Проекту бул еден зоз найзначнейших сербских лексикографох, академик Митар Пешикан. Рукопис *Сербско-русского словника*

видруковани з нагоди означованя 250-рочніци приселеня Руснацох до Бачки. Перши том *Сербско-рускогo словніка* (од А до Ђ) обявени 1995. року (Рамач, Фейса, Медєши 1995), а други том (од О до Ш) – 1997. року (Рамач, Фейса, Медєши 1997). Такої по обявйованю другого тома *Сербско-рускогo словніка*, Катедра за руски язик и литературу Филозофскогo факултету унапрямела своєю активности на виробок *Руско-сербскогo словніка*, хтори од самого початку лексикографскеї роботи бул задумани як друга фаза єдинственогo проекту. Карточкы зоз рускими лексемами и прикладами зложени по азбучним шоре, а скорейши тим авторох, преширени зоз проф. др Оксану Тимко Дітко, существуючу картотеку дополнел зоз словами зоз ділох познатих руских писательох, хтори у медзичаше обявени. *Руско-сербски словнік* обявени 2010. року (Рамач и др. 2010). Юлиан Рамач публиковал и двотомне капиталне лексикографске діло *Словнік рускеї народней лексики* (Рамач 2017а; Рамач 2017б).

Зоз значнейших словнікох спомнеме и: *Фразеологийни словнік: сербскограватско-руски* Юлиана Рамача (Рамач 1987), *Словнік медицинскеї терминології сербско-латинско-руски* групи авторох (Новта и др. 2006), *Словнік зашити рошлінох и животногo стредку сербско-руско-латинско-английски* авторки Радмили Шовлянски (Шовлянски 2010), *Словнік компютерскеї терминології* (Фейса 2020) и *Правопис рускогo язика зоз правописним словніком* (Фейса, Медєши 2021; Фейса 2023а).

Медзисобна свідомосц и блізши контакти медзи Руснацами и їх брацями у Карпатским ареалу – процес хтори започати 1989. року – помагаю шицким карпатским Русиним у їх непреривней борби же би прежили як национални меншини/заєдніци. Пред німа велі можлівосци за заєднічки проекти рижних файтох. Медзи першими були напр. кніжка хтору твори русинску/руску поезия шицких русинских енклавах *Русински/руски писні*, хтору порихтала Наталия Дудаш (Дудаш 1997); двоязични англійско-руски приручнік *Let's Speak English and Rusyn/Бешедуїме по руски и англійски* Пола Роберта Магочия и Михайла Фейси (Магочи, Фейса 1998); *Encyclopedia of Rusyn History and Culture* хтору порихтали Пол Роберт Магочи и Иван Поп обявена на англійским язикy (Magocsi, Pop 2002) и на українским язикy (Магочій, Поп 2010); Пол Роберт Магочи редактор и монографії *Русинський язык* (Magocsi 2004). Гоч политика СССР-а привелла по нестане карпатских Русинох у периодзе од штири децениї у Карпатским ареалу, а политика Югославиї/Сербії и Грватскеї оможлівела Руснацом не лем существовац але и розвивац

ше, три и пол децениї по Блишовей революції ясне же карпатски Русини нігда не були цалком висцерани зоз їх отечества. Нешка, влади Словацкей, Польскей, Ческей Републики, Мадярскей, Румунії, Сербії и Горватскей припознаваю карпатских Русинох за националну меншину.

Понеже Русини/Руснаци/Лемки роздвоєни зоз граніцами даскеліх жемох, мож повесц же потерашні седемнац Шветово конгреси Русинох одбавели барз значну улогу у зблїжованю карпатских Русинох.

Три шветово конгреси Русинох/Руснацох/Лемкох, хтори отримани у Сербії, маю и значну наукову димензию. После першого Шветового конгресу Русинох/Руснацох/Лемкох хтори отримани у Сербії, у Руским Керестуре (1995), обявени и науково-фахови зборнік (Варга 1997), а на трецим Шветовим конгресу Русинох/Руснацох/Лемкох, хтори отримани у Новим Садзе (2023), у рамикох Медзинародней науково-фаховей конференції *Сучасна русинистика нешка и у будучносци*, представени роботи не лем зоз філологійих наукох але и роботи зоз СТЕМ обласцох. Обявена и перша *Кніжка абстрактох*, хтору до своєї Дигиталней библиотеки положел Филозофски факултет (Фейса 2023в). Понеже на Конференції участвовали 38 науковки/науковци и фаховки/фаховци зоз Горватскей, Канади, Мадярскей, Польскей, Румунії, Русії, Сербії, Словацкей, України, Ческей и Японю, руски/русински/лемковски народ годзен у 2024. року достац капитални науково-фахови зборнік роботох яки по нешка не достал. После Конгреса на Филозофским факултету, початком 2025. року, подписане и сотрудніцтво зоз тоту науково-образовну институцию.

Попри Шветових конгресох егзистує ище еден конгрес – Конгрес русинского языка. Перши бул у Бардейовских купельох (Словацка) 1992. року, други бул у Прешове (Словацка) 1999. року, треци у Кракове (Польска) 2007. року и штварти у Прешове (Словацка) 2015. року. Представитель войводянских Руснацох як член Интеррегионалней комисії за кодификацию русинского языка бул проф. др Михайло Фейса, актуални председатель Рускей матки. И Конгрес русинского языка дал значне доприношене же би було запровадзене рижнороднейше сотрудніцтво медзи образовнима институциями войводянских Руснацох и одвигуюцима образовнима институциями у Словацкей, Польскей, Мадярскей, України, Горватскей и Канади на початку 21. века.

2. Руски язык у славистики

У зависности од теорії о походзеню Руснацох и руского языка, руски язык у литератури третирани як диялект русийского, диялект українского, диялект словацкого або як автохтони славянски язык (Густавсон 1983, 27–28).

Прихильніки тих теорійох язичну припадност углавним формую на основи етнічного похопйованя же Русини, по українофилох, Українці а їх язык українски; по похопйованю русинофила *Руснаци* (як ше сами бачко-сримски Русини наволую) Русини а їх язык русински (*руски*, як го сами бачко-сримски Русини наволую); по похопйованю русофилох Русини Руси, а їх язык русийски; по похопйованю словакофилох, Русини Словаці (або Українці), а їх язык словацки.

Авторе перших двох руских ґраматикох, о. др Гавриїл Костельник (Костельник 1923) и Микола М. Кочиш (Кочиш 1977), трима же руски язык диялект українского языка. Мож повесц же на истих позиційох и шицки лингвісти хтори ше зоз руским языком занїмали у СССР-у, понеже Коминтерна на конгресу 1924. року у Москви завжала праве таке становиско (Тамаш 1988, 341), напр. Йосип Дзендзелївски (Дзендзелївський 1969; Дзендзелївський 1996), Василь Лата (Латта 1991), Любомир Белей (Белей 1993), Борис Небесний (Небесний 2005), Олекса Мишанич (Мишанич 2013), Павло Чучка (Чучка 1973; Чучка 2013), Виктор Мойсієнко (Мойсієнко 2018) и други. Тото становиско ше mocno трима лем у України, односно при українистох, и базує ше на формуляційох типа: «войводянски Руснаци потомки українских приселенцох» (Мойсієнко 2018, 287; и попри тим же шицки документи зоз стредку 18. века пишу о приселенцох хтори Руснаци грекокатолїки); «бачко-сримски руски настал на основи структури українского языка» (исте; и попри тим же українски язык настал на основи бешеди/бешедох стреднього Наддніпровя и околних обласцох, а бачко-сримски руски язык настал на основи бешеди/бешедох Карпатского ареалу); «руски анахроне и ретроґардне зявене» (Кочиш 1978, 22; и попри тим же руски жиє зявене у Сербії, у Горватскей, Словацкей, Польскей, Мадярскей, та и у України). Тото же Влада України и Национална академия наукох України не жадаю припознац руски язык ані у єдней зоз штирох (а можлїве и пейцох) вариянтох, то не оправдане за часто хасновани вислов по хторим руски язык «фикция» (Мойсієнко 2018, 287), а не реалія.

Другу групу лингвістох творя напр. чеськи Франтишек Пастрнек, Йозеф Пата, словацки Йозеф Шкултети, російски А. И. Соболевски, норвежски О. Брох (Дуличенко 2002, 15-16), Чарлс Бидвел (Bidwell 1966), Свен Густавсон (Густавсон 1983), Штефан Швагровски (Швагровски 1996-1997), Горас Лант (Lunt 1998), Сергей Скорвид (Скорвид 2009; Скорвид 2015), хтори тримаю же руски язык диялект словацкого, одн. же представля идиом восточнословацкого типу, базовани на бешедох Земплину и Шаришу. Медзи німа, цо треба окреме визначиц, не находза ше лем лингвісти зоз словацкого бешедного подруча, але и вельке число реномованих лингвістох зоз англосаксонского бешедного подруча. И Чарлс Бидвел, автор першей науковой роботи написаней на англійским языку, на тих позиційох кед заключує: «Бешеда бачких Руснацох (у його терминології: *Ruthenian*) ясно класифікує як восточнословацки диялект» (Bidwell 1966, 36). Понеже його заключене базоване виключно на лингвістичних фактах, воно ше може третирац як обективне лингвістичне, наукове заключене, за розлику од заключеньох хтори виводзени углавним на основі нелінгвістичних причинох. Аналізуюци трияду бешеда – диялект – язык, Михайло Фейса обачує два методологічни гришки хтори ше правя кед ше лингвістични заключки виводза без правей лингвістичней аналізи: 1. бере ше синхроні дружтвени (державні) критерієм хтори ше уноши у дефінованє синхроно-дияхроного ентитету (лінгвістичного зявеня); 2. бере ше дияхроні культурні момент, т.е. культурна восточнославянська традиція, хтори ше ідентифікує зоз власним синхроним націоналним ідентитетом и як таки уноши ше до дефінованя природе руского языка (Фейса 1992–1993, 99).

Російська теорія була найуплівнейша под час Російської Імперії (1721–1917), углавним у другей половки 19. віка и перших десятилітьох 20. віка. Таки напр. М. А. Враль, Е. Сабов, А. Петров (Дуличенко 2002, 14) и Г. Геровски, хтори по Полови Р. Магочійови найкраще описал русофільску позицію (Магочи 1984, 11). Геровски тримал же егізістує єден російски язык, хтори ше состої зоз трох диялектох хтори класифікувал як сиверовосточни або велькоросійски, южни або малоросійски/малорусійски и заходни або билоросійски/билорусійски. Понеже Російська академія наукох нешка припознава русински язык, можеме заключиц же русофільська теорія у 21. віку не релевантна.

Збуванє од окремної важности хторе ше значно одражело на сучасні статус руского языка представля обявйованє монографії *Русински язык*

редактора Пола Р. Магочия (Magocsi 2004) у реномованей кодифікаційней едиції Универзитета у Ополу, як штернастей по шоре, пошвеченей наймладшому славянскому языку. У монографії заступени штири вариянти русинского языка – бачко-сримска (у Сербії и Горватскей), прешовска (у Словацкей), лемковска (у Польскей) и закарпатска (у України и Румунії) (Фейса 2015а; Фейса 2015б; Фејса 2016б). У медзичаше мадярским русинистом ше поспишло за Русиных у Мадярскей кодифіковац и пияту вариянту русинского языка. Вариянтом русинского языка у славистики вше векшу увагу пошвещую не лем лингвісти хторим даедна зоз вариянтох русинского языка источасово и мацерински язык, але и лингвісти-слависти хторим ані єдна зоз вариянтох не мацерински язык (напр. Kushko 2007; Тир 2010; Vartie 2011).

Русинисти-лингвісти єдногласни у одредзованю статуса руского языка и рушаю ше у рамикох русинофилскей теорії. Понеже су свидоми окремносци южнорусинского/бачко-сримского русинского языка, вони визначую уникатну природу руского языка (хтори настал у Карпатским ареалу, а до Бачки є преселени стредком 18. века) и бешедує о сплету заходнославянских (хтори превладую), восточнославянских (у значней мири), та и южнославянских елементох. На основи рисох трох славянских язичних заєдніцох, хтори видзелел Радомир Бошкович (Bošković 1990, 19–21), Михайло Фейса заключує же руски язык у Сербії/Войводини у векшей мири дзелі заєднічки характеристики зоз заходнославянскима языками, насампредз зоз словацким языком, односно зоз воточнословацкима бешедима (Фейса 2012, 245; Фейса 2019б).

Генерално патраци, русинисти-лингвісти зоз своїма заключениями потвердзую же походзене рускей язичней системи мож провадзиц до общеславянского языка (Рамач 2002, 501–525) и же тот славянски микро-язык, як го третира Александер Дуличенко (Дуличенко 1972; Дуличенко 1981; Дуличенко 2009; Дуличенко 2018), представя язык зоз автентичну и стабилну нукашню систему и препознатлівима характеристиками (Фейса 2006; Фейса 2017б). Иншак, перши лингвіст хтори кваліфіковал руски язык у Бачкей як «окремно зявене медзи славянскима диялектима» бул С. Томашевски 1905. року (Дуличенко 2002, 16).

3. Лингвистични-русинистични проєкти базовани на ИСО-коду

Гавриїл Колесар започал процес реєстрації руского языка у медзина-родним реєстру языкох шветовой організації за реєстроване языкох Сил интернешнл (SIL International). Понеже Колесарова вимога одбита, писаня новей вимоги прилапел ше автор тих шорикох. Процес реєстрації, хтори тирвал ище два роки, зазначени на англійским языку у монографії *Руски язык и ИСО-код* (Фейса, Чельовски 2023, 119–173).

Дня 20. януара 2022. року конечно реєстровани бачко-сримски руски язык у ISO 639–3, медзинародним стандарду за язични коди (Русковски, Сабадош 2022). Войводянски руски язык достал тробуквови код *RSK* (*РСК* < по сербски: РуСинСКи; по руски: РуСКи). У спомнутим реєстру на англійским языку ше водзи под назву *Ruthenian*.

Здобуване ИСО кода представя успишне доказоване найвекшим лингвистичним авторитетом швета же руски язык заслужує и офіційне припознанє, исте такє якє маю шицки други припознати языки швета зоз вельо векшим числом бешедніцох/бешеднікох. Визначени и доказани седем лингвистични и социолінгвистични факти:

- же руски язык уникатни у славянским швецє прето же ма векше число заходнославянских характеристикох провадзених зоз меншим числом восточнославянских характеристикох, а ма и даєдни южнославянски характеристики;
- же рускому языку найблізши виходнярски язични идиом, хтори ше нешка хаснує у обласцох Земплин и Шариш у Републики Словацкей;
- же ше руски язык скоро три вики розвивал самостойно, одзелени од заходнославянских и восточнославянских языкох у Карпатским ареалу;
- же руски язык скоро пол вика припознати як службени язык у АП Войводини;
- же, спрам терминології Александра Дуличенка, руски язык, у поровнаню зоз шицкима видзеленима микроязиками, социолінгвистично патраци, єдини славянски микроязык хтори ше у подполноски хаснує у шицких дзешец существуючих функціоналних сферах;

- же перши англиста хтори описал руски язык на англійским языку (Bidwell 1966) хасновал етноним *Ruthenian*, хторе ше и хаснуе нешка у Прекладательней служби АПВ;
- же ше за водзеньом руского языка як диялекта у сущности крию политични и политикантски причини, а не лингвістични.

Предности тробуквового коду барз вельки а насампредз треба видзеліц шлїдуюци:

- тробуквови код отвера дзвери гу приступу шицким етнологійним жридлом и важным архивом у швецце, як и лингвістичней літератури;
- хаснуе ше го у каталогізаційней системи бібліотекох у швецце цо, у пракси, значи же у будучности каждая бібліотека у швецце, кед достане даедну кнїжку на руским языку, будзе мац окремини простор на полїчкох под назву *Ruthenian language*;
- може ше витвориц можлівосц за уношене руского языка до компютерох, цо значи, же ше по інсталованю Виндоуса або Линукса годно вибрац и наш язык як опцію (од часу кед витворени Майкрософтов Виндоус 8 та надалей дава ше подполна язична потримовка у ИСО 639–3);
- годно ше преїг Гугл транслейтера прекладац зоз руского языка директно на рижни други языки хтори у Гуглу уж інсталовани, и з тих языкох на руски язык.

Генерално патраци, отворени широки дияпазон можлівосцох за ширене функцийох руского языка зоз целью же би ше руски язык ревіталізовал и бул максимално видлїви у дигіталним швецце. И локално и глобално.

Бок на Вікіпедії на хторим представена драга доставаня коду од новембра 2020. по януар 2022. находзи ше на <https://en.wikipedia.org/wiki/Pannonian_Rusyn> (Колесар 2023).

Од исторійней хвильки здобуваня ИСО-коду русинисти започали активності на реалізації даскелїх вецейрочних проектох, односно подпроектох. Колесар ше пошвецел обезпечованю потребного числа одредніцох за *Вікіпедію на руским языку*, а Фейса обезпечованю потребней лексикографскей літератури за прекладане на релацийох англійско–руски и руско–англійски. Колесаров примарни цель зробиц же би *Вікіпедія на руским языку* була видлїва и доступна шицким хтори буду сцец

поставляц нови або кориговац одн. дополньювац уж поставени одредніци. Попри роботи на *Английско-руским словніку* Фейса ше намага, з єдного боку, зоз Централну библиотеку Филозофского факултету претвориц буквови ИСО-код РСК до числового коду за потреби ЦИП-ованя кнїжкох на руским язика и, з другого боку, обезпечиц литературу за машинске, компютерске прекладане у сотрудніцтве зоз Науковим одбором Рускей матки и зоз Културно-просвитним дружтвом ДОК – Нови Сад. Понеже Народна библиотека Сербії дала позитивни одвит, Централна библиотека Филозофского факултета писала стредком 2024. року Вашингтонскей библиотеки з цильом же би бачко-сримски руски язик бул регистровани и у ISO 639-2.

Генерално патраци, русинисти уж обезпечели половку необхідней лингвистичней (лексикографскей и синтаксичней) литератури за прекладане на релацийох англійски-руски, руски-англійски, сербски-руски и руски-сербски у Гугловим прекладателю. Професор Рамач обезпечел поровнююцу анализу синтаксичних структурох руского и сербского язика и зоз своїм тимом лексикографох обявел перше двотомни *Сербско-руски словнік* (Рамач, Фейса, Медеши 1995; Рамач, Фейса, Медеши 1997) а потим и єднотомни *Руско-сербски словнік* (Рамач и др. 2010), як и *Граматика руского язика* у хторей синтакса барз добре обробена (Рамач 2002). Професор Фейса, у коауторстве зоз мср Марину Шлемендер и мср Славицу Чельовски, пред двома роками обявел *Английско-руски словнік* (Фейса, Шлемендер, Чельовски 2022) зоз чиїм обявйованьом задоволени и други од трох необхідних условийох за початок витворйованя машинского прекладаня на релацийох англійски-руски и руски-англійски. На основи своєї докторскей роботи, у хторей поровновал дієсловни структури англійского и руского язика (Фейса 2005), Михайло Фейса обявел и резултати поровнованя виреченьових конструкційох англійского и руского язика (Фейса 2015в) зоз чим, мож повесц, пред осем роками задоволел перше условие. Треце условие представя обявйоване *Руско-англійского словніка* на чим автор тих шорикох уж почал робиц. До тей роботи уключел и фаховцох зоз ай-ти сектору, хтори з тей нагоди правя алгоритми за обрацане текста *Английско-руского словніка* (Фейса, Шлемендер, Чельовски 2022), а хторим неодлуга буду ангажовани за правене алгоритмох за компютерске прекладане. Дзеку указую др Карло Бала, мср Михайло Фейса мл. и Владимир Бесермині. Потребне наглашиц же доставане ИСО-кода за руски язик 20. фебруара 2022. року

од винїмно велького значеня прето же з тим задоволене условие шицких условийох зоз чим оможлівене же би ше гу компютерскому прекладаню у Гугловим прекладателю вообщце могло и рушац. Зоз витвореньом непостредного прекладаня на руски язык шицкого цо ше обяви на англійским языку гоч дзе на Жемовой кулі, и то за барз кратки час, буду створени условия за ревитализацию руского языка, односно за унапредзоване хаснованя руского языка у шицких сферах функционованя руского языка, хтори свойчасово видзелел Александер Д. Дуличенко (уметніцка литература, администрация, наука, власни културни институції и організації, церква, театрални дружтва, радио, телевизия, топографски надписи и други надписи, особна преписка; оп. Поглаве 4 у: Фейса 2023г). Можлівосци за прекладане огромни – и науковей литературы, и белетристики, и школскей лектири итд.

4. Други филологїйни проєкти

Доставане ИСО-кода оможлівює и доставане огромного простора на интернету и за рижни други намени. Покраїнски секретарият за високе образование и наукововигледовацку діялносц три роки за шором потримал еднорочни проєкти Одделеня за русинистику зоз хторима руководзел проф. др Михайло Фейса (*Русинистични вигледованя як одвит на вимоги дигиталней ери* 2021. року; *Вигледованє, опис и анализа акредитованей литературы Одделеня за русинистику и єї дигитализация* 2022. року; *Вигледованє и розвой функционалних сферах руского языка оможлівени зоз добиваньом ISO кода rsk* 2023. року) у рамикох хторих ше видзелюю и два шлїдуюци обяжни подпроєкти: 1. дигитализация литературы (лингвистичней, литературней, историографскей, фолклористичней) хтора инкорпорована до студийней програми Русинистики; 2. пририхтоване учебнікох за интеркултуралну наставу руского языка проф. др Михайла Фейси, мср Славици Чельовски и мср Доротеи Будински же би ше сучасни концепт интеркултуралносци убудовал до образовней вертикали на руским языку, зоз акцентом на високе образование. Подпроєкти унапрямени на оможлівйованє припадніком рускей националней заедніци же би ше у значней мири уклопели до животу у сучасним дружтве, односно у дигиталней ери. Понеже до *Националней стратегії Руснацох* Национального совиту рускей националней меншини (Виславски и др. 2013) не

унешена ані дигіталізація ані концепт інтеркультуралносци, руководитель тих подпроектотх планує препущене Старей националней стратегії Руснацох (хтора важела по 2020. рок) виправиц у Новей националней стратегії Руснацох. Направени и перши конкретни крочаї: 1. викладаня на медзинародних науково-фахових конференцийох Педагогичного заводу Войводини ИнтерКулт 2015, 2020, 2021, 2022 и 2023. року зоз хторих дзепоедни и обявени у наукових зборнікох (Фейса 2016а; Фейса 2021; Фейса 2022а; Фейса 2022б; Фейса 2023б; Фейса 2024а); 2. организовање явней трибини, хтору организовала Руска матка у сотрудніцтве зоз Дружтвом новинарох Войводини, на початку 2023. року у просторийох ДНВ-а, а хтора ше планує организовац и у 2024. року.

Дигіталізація у першим спомнутим подпроекту подрозумює претворйоване до дигіталней форми комплетней литературы потребней за реализацию акредитованей наставней програми Русинистики – на Основних академских студийох, на Мастерских академских студийох и на Докторских академских студийох у рамикох програми Язык и литература. То ше одноши и на нову литературу, а не лем на гевту хтора унеше-на до акредитованих силабусох (уключуюци ту и науково монографії, роботи наставнікох Одзеленя за русинистику, учебніки, скрипти, як и дипломски и мастерски роботи студентох). Дигіталізація у дзепоедних случайох не лем потребна але и необходима. То ше окреме одноши на значну часц старого рукописного материялу хтори ше находзи у приватних колекцийох и недоступни є ширшому кругу вигледовачох. Зоз дигіталізованьом сучасней и историйней литературы, з помоцу ресурсох Филозофского факултету, наукововигледовацки тим дава не мале доприношене намаганьом Заводу за культуру войводянских Руснацох же би у целосци дигіталізовал руски писани скарб у трецей децениї 21. вику. «Наш Национални совет у Стратегії», пише Желимир Пап пред даскелїма роками, «анї з єдним словом не спомнул сучасни технології як способ комуниковања зоз нашима людзми, а поготов младшей гєнерациї котра такой прилапела тоти нови модели комуниковања. Знаме же кажди рок маме проблем як назберац средства за нови учебніки, але ніхто не спомина же би ше учебніки могло опубликовац и як електронски кнїжки» (Пап 2015, 95). У складзе зоз препоруку, проф. др Михайло Фейса публиковал аж 5 оригинални е-кнїжки у Дигіталней библиотеки Филозофского факултета (Фейса 2017а; Фейса 2017б; Фейса 2019а; Фейса 2019в; Фейса 2019г).

Гавриїл Колесар, ініціатор здобування ІСО-кода за руски язик, роками ше уж заклада же би ше дигіталізація покончала так же би було оможливлене и прегледоване по ключних словох, а не лем зоз скенираньом/фотографованьом кед таке прегледоване неможливе. Вон, у своєї роботи *Дигіталізація и интернаціоналізація здобуток рускей култури*, медзи иншим, заключає и шлідуюче:

Дигітални обробок шицких файтох документох (текст, фотографії, видео, звук) зоз домену рускей култури, та їх обдумани пласман на интернет же би були доступни у цалим швецє наисце значна робота хтора, часточно, уж у цеку але ю треба пошориц и каналізовац. Интернаціоналізація здобуткох рускей култури подрозумює комплетне отверане рускей култури гу заінтересованим субектом зоз цалого швета. Єден зоз резултатох интернаціоналізації и спомнути процес дигіталізації документох, але и других проектох як, наприклад, видаване двоязичних кніжок (літературного, публицистичного и историйного профілу), на руским и єдним зоз вельких шветових язикох (англійским, китайским, шпанским, арабским, немецким, русійским). Так би було оможливлене пошвидшане упознаване основних вредносцох рускей култури од звичайних читательох, але и науковцох и спеціалістох хтори заінтересовани за култури менших націоналних групацийох. Або, аж, видаване комплетних кніжок у прекладу лем на странски язики кед же су барз значни за похопйоване ества Руснацох у Войводини (Колесар 2018, 103).

Помкнуча гу сучаснейшому приступу необхідни и у вязи зоз учебниками хтори ше занімаю зоз руску літературу и руску історію. Їх зміст у суцносци базовани на спознаньох 20. віка и у вельким є розкроку зоз новима науковима спознаннями и новонасталіма дружтвенима обставинами з початка 21. віка. То причина же, з єдного боку, у курикулуму Оддзеленя за русиністику заступени писателе хтори углавним творели у 20. віку, а, з другого боку, русински писателе Карпатского ареалу од стредка 19. віка по нешка у подполносци занедзбани. Прето скоро шицки інформантки/інформанти єдней анкети зоз корпусу руских писательох наведли др Гавриїла Костельника, Михайла Ковача, Дюру Папгаргая, Миколу Кочиша и проф. др Юліяна Тамаша, а дзепоедни наведли и Гавриїла Надя, Мирослава Стрибера, Миколу Скубана, Любицу Фалц и Стевана Константиновича. Ані єдна інформантка/єден інформант не спомла/спомнул ані єдну писательку/єдного писателя Русинох

у Словацкей, Україні, Польскей, Мадярскей або у ЗАД, а тримаєме же то заслужую напр. Александер Духнович, Александер Павлович, Андрей Карабелеш, Емилий Кубек, Федор Потушняк, Володимир Фединишинец, Олена Дуц-Файфер, Петро Трохановски, Мария Мальцовска и други. Актуална *История русской литературы* (Тамаш 1997) у своєй основи ма науково (советски) спознання зоз осемдзешатих рокох прешлого вика (Тамаш 1984). Тоти спознання убудовани и до програми нешкайших школяркох/школярох и студенткох/студентох на шицких ступньох образования на руским язикау. Так напр. преїг читанкох за штредню школу и курикулума Одзелєня за русинистику, напр. преїг курсох Українска литература зоз общу русинску, стредньошколки/стредньошколци Рускей гимназії и студентки/студенти Рускей катедрі упознаваю ше зоз вельким числом українских писателькох/писательох зоз хторих дзепоедни вообщє не значни за формованє рускей/русинскей литературы. Же би ше змист програмох рускей литературы значно осучаснєл, необходне, з єдного боку, преширец програми зоз писательками/писателями и ділами зоз остатніх двох-трох деценийох, и, з другого боку, инкорпоровац до нїх и змисти зоз литературы карпатских Русинох о хторих напр. мож чуц на преподаваньох проф. др Валєрия Падыка на Универзитету у Прешовє, у Словацкей (Падык 2015).

Цо ше дотика основней литературы за историю Руснацох и способа на хтори ше третира руска история и место Руснацох у нєй илюстративна монографія *Руснаци у Южней Угорскей 1745–1918* (Рамач 2007; текст учебніка-дисертації походзи зоз першей половки дзеведзешатих рокох прешлого вика понеже дисертація одбранєна 1995. року на Универзитету у Ужгородзе). У наведзєней монографії Янко Рамач спатра историю Руснацох од прєселєня зоз сивєрних жупанийох Угорскей до Бачки стредком 18. вика по розпад Австро-Угорскей 1918. року. Гоч история базована на примарних документох у хторих ше Руснаци у националним поглядзе третираю виключно як Руснаци, то, медзитим, авторови не було достаточне же би их третирал як таких понеже их у уводней часци своєй кнїжки прєглашує за часц (субетнос) українского народа, цо вообщє не у складу зоз виками хасновану терминологию (у Угорскей, у Австро-Угорскей, у Кральовини СГС, у даскєлїх Югославийох и у Сєрбії), ає у складу зоз терминологию хтора запановала зоз снованьом Союза Советских Социялистичних Рєпубликох и хтора у Карпатским арєалу була неприкосновєна по розпад СССР-а 1989. року (од Пиятого конгрєсу Коминтерни 1924. року кєд административно утаргнутє шицко цо

було русинске; Magosci 1996, 31; Плишкова 2020, 2-3). Пласоване такого становиска студентком/студентом и вообще припадніцом/припадніком рускей националней заедніци оможлівело паралелне егзистоване културох и наукох, а не їх преплетане и медзиуплів. Историја у тим случаю формована на изолационистични способ. Вона не профилована у интеракції, але на преферованей платформи з боку автора, хтора виключно заснована на цильох утвердзених од политичного руководства держави України и хтора у 21. вику одручена у шицких других державох швета. Маюци на розуме же дотична монографія-учебнік представя докторску дисертацию одбранену у единой жеми швета хтора Руснацох/Русинох не припознава за Руснацох/Русинох, и же ше у ширшим контексту стретаме зоз историйними фалсификатами типа *Рус-Україна* и *Україна-Рус* (Белей 2015, 211–212) за историйну *Рус*, интенция претворйованя руско-го/русинского идентитета до українского вецей як очиглядна. Настава исторії хтора би була формована на основи интеркултуралного модела обезпечела би дружтвени диялог и виходзене на агору. То би, розуми ше, не резултовало зоз фаворизуючим приступом дотичного наставніка, хтори ше у науковим смислу формовал на препаднутей идеології. И нешка, у трецей децениї 21. вику, на мастерских академских студийох Оддзеленя за русинистику существуете курс *Русинске питанє у Стредней Европи у 20. вику* на хторим ше мастерантком/мастерантом виклада же «русинске питанє» «розришене» у складу зоз инфамним «Планом мирох за ришоване проблема Українци-Русини», преїг хторого Влада України 1996. року наложела шицким организациейом у иножемстве, та и Союзу Руснацох(-)Українцох у Сербії (хторому Янко Рамач бул и генерални секретар) же би инсистовали на негираню Руснацох/Русинох як народа и їх языка як языка (Фейса 2010, 176–178), прецо анї нет потреби же би курс *Русинске питанє у Стредней Европи у 20. вику* преширйовац и на децениї 21. века. Курикулум исторії Руснацох би требало осучасніц на сампредз зоз фактами хтори у своїх числених ділох винесол историчар академик Пол Роберт Магочи (Магочи 2009; Magosci, Pop 2002).

До подобного заключеня пришол и проф. др Стеван Константинович хтори анализовал учебніки руского языка зоз елементами националней култури:

Идентитетски питаня у вязи зоз националним меном Руснацох, меном языка зоз хторим ше служба, конфесионалну припадносцу, автентичну але

архаичну лексику хтору дзеци усвоюю у образовней системи, зоз походзе-
ньом, непостояньом або одреканьом постояня матичней держави, зоз вязу
национального идентитета зоз валалскима стредками и продукцию матери-
ялних доброх – творя чувство конфузії и идентитетского комплексу при
дзецох рускей националности (Konstantinović 2014, 107).

Як часц процеса европских интеграційох у Сербії, у фебруару 2017.
року отворене Поглаве 26, хторе ше дотика образования, култури, спор-
та и младежи. Зоз гармонизацию предписаньох у обласци образования
и култури отвораю ше и можлівосци за интеграцию интеркултурално-
го образования до образовней системи Сербії (Beara, Vu, Savić 2018, 83).
Понеже у *Националней стратегії Руснацох по 2020. рок* (Виславски
и др. 2013) интеркултуралност ані не спомнута, авторе монографії –
проф. др Михайло Фейса, мср Славица Чельовски, мср Доротеа Будин-
ски – закладаю ше же би вона була заступена у Новей националней стра-
тегії Руснацох по 2030. рок Национального совита рускей националней
меншини. Термин *интеркултуралности* ше не зявює ані у студийней
програми Одделєня за русинистику (Фейса 2021). Генерално патраци,
настава руского языка, литературы и историйї представляю значну часц
фундаменту за утвердзоване и вибудов власного културного идентите-
та, як и за формоване позитивного становиска гу интеркултуралней ко-
муникації. До учебнікох за руски язык, литературу и историю, а окреме
до учебнікох за учене руского языка як странского и до учебнікох хтори
за тему маю дзевинску литературу, необхідне унесц тексти зоз темати-
ку универзалних людских вредносцох, як цо то доброта, благородносц,
приятельство, заедніцтво, солидарносц, медзисобне уважоване и пома-
гане, же би ше стимуловали позитивни становиска и намаганя за при-
лапйованьом универзалних людских вредносцох и їх применьованьом
у каждодньовим живоце. Намагаючи ше интегрировац интеркултуралне
образование до образовней вертикали на руским языку дац одредзене
доприношене, автор тих шорикох порядно участвує на конференційох
ИнтерКулт, хтори організує Педагогийни завод Войводини. Направени
и перши конкретни крочаї: 1. викладаня на медзинародних науково-фа-
хових конференційох Педагогийного заводу Войводини ИнтерКулт
2015, 2020, 2021, 2022, 2023 и 2024. року зоз хторих дзепоедни и обявени
у наукових зборнікох (Фейса 2016а; Фейса 2021; Фейса 2022а; Фейса 2023б;
Фейса 2024а; Фейса 2024б). На основи рефератох зоз конференційох

ИнтерКулт настала и монографія *Интеркултурална димензия у образовней вертикали на руским язике* (Фейса 2024б).

Понеже Народна библиотека Сербії уважала факт же руски язик унесени до стандарту ИСО 693–3 у цеку 2021. року, препоручела 2023. року же би ше руски язик унесол и до стандарту ИСО-639-2. Прето Библиотека Филозофского факултета послала вимогу Конгресней библиотеки у Вашингтону же би ше рускому язике додзелело и УДК число. Нумерични УДК код потребни же би го порядне уношело до ЦИП-у кніжкох, цо оможліви же би кніжки на руским язике мали окреме место. Треба надпомнуц же до УДК числа не мож дойц без предходно здобутого ИСО кода за дотични язик.

По словох Гавриїла Колесара, инициатора здобуваня ИСО-кода, 332 одредніци на руским язике унесени до такв. инкубатора Википедії, а коло 100 на чеканю. Прейг 10 особи по тоту хвильку уношели одредніци, а тим ше шири. У плану же би ше зоз перших одредніцох витворел проєкт *100 значни Рускинї и Руснаци зоз очми сучаснікох* а о даскельо роки би ше зоз Отвореной енциклопедії зняли одредніци и мали бизме рукопис за першу *Енциклопедию Рускиных и Руснацох у Сербії и Горватскей*. Тоти вецейрочни проєкти, тримама, маю вельке значене за руску националну заедніцу у Войводини/Сербії.

5. Заключение

Тробуквови код (rsk) барз значни, бо оможлівює приступ етнологийним жридлом, лингвистичним часописом, важним архивом у швецех, а хаснуе ше у каталоґскей системи библиотекох у швецех и на тот способ оможлівює категоризацию руского язика як окремого язика. На основи тробуквового коду витворює ше можлівосц за уношене руского язика до компютерох, цо значи же при инсталованю Виндоуса або Линукса може буц избрани и руски язик як опция (од часу кед лансирани Майкрософтов Виндоус 8 та надалей дава ше подполна язична потримовка у ISO 639-3 так як ше коди нових язикох одобрую). На познатей шветовой интернет-енциклопедії Википедия гоч хтори шветови язик може буц поставени лем кед ма спомнути тробуквови идентификатор. Понеже по тоту хвильку бачко-сримски руски язик третируани рижно (углавним як диалект русийского, украинского або словацкого язика), вон, у складзе зоз

одредзеним третираньом, доставал нумерични вираз по актуалним библиотецким шифарніку (811.161.1, 811.161.2, 811.162.4 або лем 811.16 цо обще число за славянски язики). Зоз здобуваньом ИСО-коду створени условия же би ше рускому языку додзелел и числови код хтори би порядно бул уношени до ЦИП-у, спрам хторого би библиотекаре у жеми и иножемстве класификовали кніжки на бачко-сримским руским языку. У медзичаше Централна библиотека Филозофского факултета послала вимогу Конгресней библиотеки у Вашингтону же би ше код за руски язык учишлел и до стандардней кодней таблічки ИСО 639–2, хтора ше хаснуе у библиотецких системох.

Гавриїлови Колесарови ше поспишело пред мешацом отвориц *Википедию на руским языку* («Pannonian Rusyn»), а Михайло Фейса координуе активносци Оддзеленя за русинистику, Рускей матки и Културно-просвитного дружтва ДОК – Нови Сад на даскелїх вецейрочних проектах, хтори маю вельке значене за руску националну заедніцу у Войводини/Сербії. Слово о проектах чийо резултати мож охарактеризовац и як капитални за культуру Руснацох. Слово насампредз о *Енциклопедії Рускиных/Руснацох, Значних Рускиных/Руснацох Сербії и Горватскей зоз очми сучаснікох* и машинским/компютерским прекладаню на релацийох анґлийско–руски, руско–анґлийски, сербско–руски и руско–сербски, хтори би занедзбане прекладательство звекшало у огромней мири. Док ше витвори тот деценийни циль, найновши знаня зоз шицких наукових и фахових обласцох, хтори буду публиковани на анґлийским языку, годни буц доступни каждой хасновательки/каждому хасновательови руского языку зоз пар кликами. Руске белетристичне прекладательство, т.е. прекладане белетристичних творох годно подзвигнуц по у тей хвильки незадумани висоти. Понеже науково и фахово діла, як филологийни так и такв. СТЕМ, годни буц доступни на каждой точки Жемовеї кулі, скоро бесплатно, и за барз кратки час, мож обчековац и розвой рускей науки и фаху. Генерално патраци, зоз витвореньом компютерского прекладаня на релацийох анґлийско–руски, руско–анґлийски, сербско–руски и руско–сербски буду витворени условия за ревитализацию руского языка.

Накадзи Отворена енциклопедия будзе отворена за шицких, плануе ше же би ше паралелно робело и на вецейрочним уношеню одредніцох до *Википедії на руским языку* и на публикації о найзначнейших Рускиных/Руснацох у шицких обласцох живота. Плануе ше о 5–6 роки

превжац одредзени одредніци зоз Отвореной енциклопедії на руским языку за першу *Енциклопедію Рускиньюх/Руснацох*.

Єст простору же би у каждой зоз дзешец сферох хаснованя руского язика пришло до значного помкнуца напредок, прецо русинисти тримаю же ИСО-код РСК представя нови период розвою руского язика, хтори треба же би нашол место и у Националней стратегії рускей националней меншини (Фейса 2022б; Фейса 2022в).

Бібліографія

- Белей, Любомир. 1993. «Про статус літературної мови русинів Югославії». В: *Українски Карпати: матеріали міжнар. наук. конф. «Українські Карпати: етнос, історія, культура»*. Ред. Павло П. Чучка, 69–75. Ужгород: Видавництво Карпати.
- Белей, Любомир. 2015. «Словиньскъ зыкъ: народження та життя мертвої мови». В: *Međunarodna konferencija Uticaj porodice na formiranje kreativne ličnosti*. Ред. Mirjana Milankov, Julijan Tamaš, 187–308. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Варга, Михайло, ред. 1997. *Карпатскоц коцуризмах*. В: *Зборнік роботох зоз III конгреса Русинох/Руснацох/Лемкох. Медзинародни науково-фахови сход Конгреса Русинох/Руснацох/Лемкох з нагоди 250-рочніци приселеня. Актуални стан и перспектива културно-просвітного, наукового и економского розвою и вязох медзи Руснацами швета, 26–28. мая 1995, Руски Керестур*. Руски Керестур: Руска матка, 155–168.
- Виславски, Богдан, Фейса, Михайло, Кишюгас, Яков, Варга, Борис, Рамач, Янко, Катона, Михайло, Кежеджи, Мирослав, Тамаш, Юлиан. 2013. *Национална стратегия Руснацох / Национална стратегија Русина / The National Strategy of the Ruthenians*. Нови Сад: Национални совет рускей националней меншини & НВУ «Руске слово».
- Густавсон, Свен. 1983. «Руски язик у Югославії – дияхрония и синхрония». *Творчоси*, ч. 9: 20–30.
- Дудаш, Наталия, ред. 1997. *Русински/Руски писні*. Нови Сад: НВУ «Руске слово» & Організація Русинів у Мадярску.
- Дуличенко, Александер Д. 1972. «Становление и развитие русинского языка в Югославии». *Советское славяноведение*, ч. 3: 38–50.
- Дуличенко, Александр Д. 1981. «Русинский язык». В: *Введение в славянскую филологию*. Ред. Адам Е. Супрун, Александр М. Калюта, 132–134. Минск: Вышэйшая школа.
- Дуличенко, Александер Д. 2002. *Кніжка о руским языку: Увод до рускей филології у документох и коментарох*. Нови Сад: НВУ «Руске слово» & Дружтво за руски язик, литературу и культуру.
- Дуличенко, Александер Д. 2009. *Jugoslavo Ruthenica II: роботи з рускей филології и историй*. Нови Сад: Филозофски факултет & НВУ «Руске слово».

- Дуличенко, Александр Д. 2018. «Славянская микрофилология». В: *Славянская микрофилология*. Ред. Александр Д. Дуличенко, Мотоки Номати, 3–18. Sapporo: Hokkaido University – Slavic-Eurasian Research Center.
- Дзендзелівський, Йосип О. 1969. «Сторінка з історії вивчення говорів та літератури бачванських українців». *Шветлоси*, ч. 7 (3): 248–252.
- Дзендзелівський, Йосип О. 1996. «Мова бачванців як засіб датування явищ лемківського діалекту». В: *Руснаци/Русини 1745–1995*. Ред. Юлиан Тамаш, Славко Сабо, 7–19. Београд–Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Филозофски факултет – Катедра за русински језик и књижевност.
- Колесар, Гавриїл. 2018. «Дигіталізація и интернаціоналізація здобуткох рускей култури». *Studia Ruthenica*, ч. 23: 94–104.
- Колесар, Гавриїл. 2023. «Руски јазик на Википедії». *Studia Ruthenica*, ч. 29: 92–96.
- Костельник, Гавриїл. 1923. *Граматика бачвансько-рускей бешеди*. Руски Керестур: РНПД.
- Кочиш, Микола М. 1977. *Граматика руского јазика. Фонетика – морфологія – лексика*, т. 1. Нови Сад: Покраїнски завод за издаване учебнікох.
- Кочиш, Микола М. 1978. *Лингвистични роботи*. Нови Сад: «Руске слово».
- Латта, Василь. 1991. *Атлас українських говорів Східної Словаччини*. Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі – Відділ української літератури.
- Маґочи, Павел Роберт. 1984. «Питане јазика медзи Подкарпатским Русинами». *Творчоси*, ч. 10: 6–22.
- Маґочи, Павел Роберт. 2009. *Народ нїодкадз – илустрована историја Карпатских Русинох*. Ужгород–Нови Сад: Видавельство Валерія Падыяка & НВУ «Руске слово».
- Маґочій, Павел Роберт, Поп, Иван. 2010. *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Пер. Надія Кушко. Ужгород: Видавництво В. Падыяка.
- Маґочи, Павел Роберт, Фейса, Михайло. 1998. *Бешедујме по англійски и по руски / Let's Speak English and Rusyn*. Нови Сад: «Руске слово».
- Мишанич, Олекса. 2013. «Політичне русинство: історія і сучасність. Ідейні джерела закарпатського регіонального сепаратизму». В: *Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку*. Ред. Ганна А. Скрипник, 9–62. Київ: Національна академія наук України & Міжнародна асоціація українців & Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського & Музей української культури у Свиднику.
- Мойсієнко, Віктор. 2018. «Мікрофілологія чи діалектологія? Славянская микрофилология». *Славистика*, ч. 22 (2): 283–288.
- Небесниј, Борис. 2005. «Украјинци у Србији». Доступ: 5.05.2024. <https://www.rastko.rs/rastko/delo/11868>.
- Новта, Никола, Рамач, Юлиан, Медеши, Гелена, Фейса, Михайло. 2006. *Речник медицинске терминологије српско-латинско-русински / Словник медицинске терминологије сербско-латинско-руски*. Нови Сад: Дружтво за руски јазик, литературу и културу.
- Падыяк, Валерій. 2015. *Исторія карпаторусинської літератури и култури*. Пряшів: Пряшівський університет у Пряшеві – Інститут русинського јазика и култури.

- Пап, Желимир. 2015. «Дигіталізація нашої творчосци». *Studia Ruthenica*, ч. 20: 93–96.
- Плишкова, Анна. 2020. *Современное состояние русинского литературного языка в Словакии*. Прешов: Институт русинского языка и культуры Прешовского Университета.
- Рамач, Юлиан. 1987. *Фразеолошки речник: српскохрватско-русински*. Нови Сад: Филозофски факултет & Завод за издавање уџбеника.
- Рамач, Юлиан. 2002. *Граматика руского языка*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Рамач, Юлиан. 2017а. *Словнік руского народногo языка*, т. 1: А–Н. Нови Сад: Филозофски факултет & Завод за культуру войвођанских Руснацох & Дружтво за руски язык, литературу и культуру.
- Рамач Юлиан. 2017б. *Словнік руского народногo языка*, т. 2: О–Я. Нови Сад: Филозофски факултет & Завод за культуру войвођанских Руснацох & Дружтво за руски язык, литературу и культуру.
- Рамач, Юлиан, Тимко-Дітко, Оксана, Медеши, Гелена, Фейса, Михайло. 2010. *Руско-сербски словнік / Русинско-српски речник*. Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язык и литературу & Завод за культуру войвођанских Руснацох.
- Рамач, Юлиан, Фейса, Михайло, Медеши, Гелена. 1995. *Српско-русински речник / Сербско-русински словнік*, т. 1. Нови Сад: Универзитет у Новом Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язык и литературу & Дружтво за руски язык и литературу.
- Рамач, Юлиан, Фейса, Михайло, Медеши, Гелена. 1997. *Српско-русински речник / Сербско-русински словнік*, т. 2. Београд–Нови Сад: Завод за учебніки и наставни средства & Универзитет у Новом Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язык и литературу & Дружтво за руски язык и литературу.
- Рамач, Янко. 1990. *Привредни и друштвени живот Руснацох у Южней Угорскей 1745–1848*. Нови Сад: Новинско-видавательна роботна організація «Руске слово».
- Рамач, Янко. 1995. *Школа у Руским Керестуре*. Нови Сад: Грекокатоліцка парохія св. Петра и Павла.
- Рамач, Янко. 2007. *Руснаци у Южней Угорскей (1745–1918)*. Нови Сад: Войвођанска академия наукох и уметносцох.
- Русковски, Оля, Сабатош, Иван. 2022. «Руски язык у шветовим регистру языкох: Медзинародне лингвистичне потвердзене того цо ми уж оддавна знаме». *Руске слово*, ч. 18: 16–17.
- Скорвид, Сергей С. 2009. «Язык(и) русин в онлайн-режиме». В: *Труды и материалы. Славянские языки и культуры в современном мире*, 317–318. Москва: Московский государственный университет.
- Скорвид, Сергей С. 2015. «Русинский язык». В: *Большая Российская энциклопедия*, т. 29. Ред. Сергей Л. Кравец, 43–44. Москва: Министерство культуры Российской Федерации.
- Шовлянски, Радмила. 2010. *Сербско-русско-латинско-английски словнік заштити рошлінох и животногo штредку*. Нови Сад: Дружтво за руски язык, литературу и культуру.

- Швагровски, Штефан. 1996–1997. «Гу питаню генези и нонституованя языка южнославянских Русинох (Руснацох)». *Studia Ruthenica*, ч. 5: 88–102.
- Тамаш, Јулијан. 1984. *Русинска књижевност: Историја и статус*. Нови Сад: Матица српска.
- Тамаш, Јулијан. 1988. «Володимир М. Гнатјук и идентитет Русинох Угорскеј и Југославиј». В: *Етнографични материјали зоз Угорскеј Руси*, т. 5. Ред. Јулијан Тамаш, Славко Сабо, 297–358. Нови Сад: «Руске слово».
- Тамаш, Јулијан. 1997. *История русской литературы*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Тир, Михајл. 2010. «Еуген Паулини о руским/русинским языку». *Studia Ruthenica*, ч. 15: 55–58.
- Фейса, Михайло. 1992–1993. «Руски – бешеда, диялект чи язык». *Studia Ruthenica*, ч. 3: 83–105.
- Фејса, Михајло. 2005. *Време и вид у русинском и енглеском језику*. Нови Сад: ИК Прометеј.
- Фейса, Михайло. 2006. «Характеристики руского языка». В: *Rusini/Rusnaci/Ruthenias (1745–2005)*, т. 1. Ред. Михайло Фейса, 225–234. Нови Сад: Филозофски факултет & ИК Прометеј & КПД ДОК.
- Фејса, Михајло. 2010. *Нова Србија и њена русинска мањина / Нова Сербия и еј руска меншина / The New Serbia and Its Ruthenian Minority*. Нови Сад: ИК Прометеј & КПД ДОК.
- Фейса, Михайло. 2012. «Руски язык у славянским язичним простору». *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, ч. 37 (2): 231–251.
- Фейса, Михайло. 2013. «Заступеносц церковнославянских елементох у духовней сфери рускеј народности». В: *Серебряный век в русской литературе и культуре конца XIX – первой половины XX вв. К 90-летию со дня рождения З. Г. Миниц*. Ред. Леа Пильд, Татьяна Степанищева. Tartu: University of Tartu Press, 167–179.
- Фейса, Михайло. 2015а. «Актуални процеси у русинским языку». *Русин*, ч. 3 (41): 67–78. Доступ: 8.08.2020. www.rusyn.md.
- Фейса, Михайло. 2015б. «Русински язык и його варијанти». *Studia Ruthenica*, ч. 20: 15–21.
- Фейса, Михайло. 2015в. *Виреченьво конструкциј у руским и английским языку / Sentence Constructions in Ruthenian And English / Реченичне конструкције у русинском и енглеском*. Нови Сад: ВХ Прометеј & Филозофски факултет & КПД ДОК.
- Фејса, Михајло. 2016а. «Интеркултуралност и преводалаштво». В: *Интеркултуралност у образовању*. Ред. Душан Радовић, Ева Толди, 51–62. Нови Сад: Педагошки завод Војводине.
- Фејса, Михајло. 2016б. «Русински језик и његове варијанте». В: *Језици и културе у времену и простору. Тематски зборник*, т. 5. Ред. Снежана Гудурић, 613–623. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Фейса, Михайло. 2017а. *Правописни словник руского языка*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Фейса, Михайло. 2017б. *Бешедуйме по руски / Говоримо русински*. Нови Сад: Филозофски факултет.

- Фейса, Михайло. 2018. «Розвиване и досягнуца Одзеленя за русинистику». В: *Studium Carpato-Ruthenorum 2018: Штудії з карпаторусиністікы*. Ред. Кветослава Копорова, 144–157. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові & Центер языків і култур народностных меншын & Інштїтут русиньского языка і културы.
- Фейса, Михайло. 2019а. *Правопис руского языка*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Фейса, Михайло. 2019б. «Основа руского языка – контактологийни приступ». В: *Девети међународни интердисциплинарни симпозијум Сусрет култура*. Ред. Ивана Живанчевић-Секеруш, 389–405. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Фейса, Михайло. 2019в. *Енглески утицај на русински језик / Англијски уплив на руски јазик / The English Influence On the Ruthenian Language*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Фейса, Михайло. 2019г. *Утицај српског језика на русински језик / Уплів сербског језика на руски јазик*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Фейса, Михайло. 2020. *Словник компјутерскеј терминологиј*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Фейса, Михайло. 2021. «Интеркултурална димензија Одсека за русинистику». В: *InterKult 2020: Book of Abstracts. International Conference Interculturalism in Education*. Ред. Силвиа Илић, 183–202. Нови Сад: Педагошки завод Војводине.
- Фейса, Михайло. 2022а. «Интеркултурална димензија на средњошколском нивоу на русинском нивоу». В: *InterKult 2021: Book of Abstracts. International Conference «Interkulturalism in Education»*. Ред. Ивана Иванић, Силвиа Илић, Душан Радовић, 93–109. Нови Сад: Педагошки завод Војводине – Филозофски факултет.
- Фейса, Михайло. 2022б. «Нови период розвою руского языка». *Руснак*, ч. 34: 14.
- Фейса, Михайло. 2022в. «Потребна нова Национална стратегија Руснацох». *Руснак*, ч. 35: 10–11.
- Фейса, Михайло. 2023а. «Три нова капитална дела русинске лексикографије». *Славистика*, ч. 27 (1): 101–114.
- Фейса, Михайло. 2023б. «Лингвокултуралност и интеркултуралност – пример русинског језика». В: *Book of Abstracts of the InterKult 2023*. Ред. Ивана Иванић, Силвиа Илић, Душан Радовић, 33–34. Нови Сад: Педагошки завод Војводине.
- Фейса, Михайло. 2023в. *Сучасна русинистика нешка и у будућности*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Фейса, Михайло. 2023г. «ИСО-код – нови период розвою руского языка» *Studia Ruthenica*, ч. 23: 75–77.
- Фейса, Михайло. 2024а. «Интеркултурална димензија на основношколском нивоу на русинском језику». В: *ИнтерКулт 2022*. Ред. Силвиа Илић, Михайло Фейса, 14–31. Нови Сад: Педагошки завод Војводине.
- Фейса, Михайло. 2024б. «Лингвокултуралност и интеркултуралност – на примеру вишејезичне Куцуре». В: *InterKult 2024: The 10th International Conference, Interculturalism in Education. Book of Abstracts*. Ред. Силвиа Илић, 29–30. Нови Сад: Педагошки завод Војводине.
- Фейса, Михайло, Медеши, Гелена. 2021. *Правопис руского языка зоз правописним словником*. Нови Сад: Завод за културу войводянских Руснацох & Филозофски факултет & Дружтво за руски јазик, литературу и културу.

- Фейса, Михайло, Чельовски, Славица. 2023. *Руски язык и ИСО-код / Русински језик и ИСО-код*. Нови Сад: ИК Прометеј & Филозофски факултет & Матица русинска.
- Фейса, Михайло, Чельовски, Славица, Будински, Доротеа. 2024. *Интеркултурална димензија у образовној вертикали на руском језику / Интеркултурална димензија у образовној вертикали на русинском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет & Матица русинска.
- Фейса, Михайло, Шлемендер, Марина, Чельовски, Славица. 2022. *Англијско-руски словник*. Нови Сад: Завод за културу войводјанских Руснацох & Филозофски факултет & Руска матка.
- Хорњак, Михајло. 2006. «Бачко-сремски Русини (порекло, начин живота, положај и права, институције и организације)». В: *Русини/Руснаци/Ruthenians (1745–2005)*, т. 1. Ред. Михајло Фејса, 23–73. Нови Сад: ИК Прометеј & Филозофски факултет & КПД ДОК.
- Чучка, Павло. 1973. «Правопис руског језика». *Мовознaнство*, ч. 1: 86–89.
- Чучка, Павло. 2013. «Национална свједомост закарпатских украинцију у ХХ столити: етнолингвистични и културно-исторични аспекти». В: *Украјинци-русини. Етнолингвистични та етнокултурни процеси в историчному розвитку*. Ред. Ганна А. Скрипник, 212–266. Кијв: Национална академија наук Украјини & Мјжнародна асоцијација украинцију & Институт мистецтвознавства, фольклористики та етнологии им. М. Т. Рильського & Музей украинської култури у Свиднику.
- Јаким, Тат'јана, Орос, Славко, Рац, Йоаким, Папуга, Ирина, о. Миз, Роман, Зазуляк, Михайло, Перкович, Елена. 2009. *Руснаци у Србији – Информатор*. Руски Керестур: Национални совет рускеј националнеј заедници & Завод за културу войводјанских Руснацох & НВУ Руске слово.
- Baptie, Gavin. 2011. «Issues in Rusyn Language Standardisation», MPhil(R) thesis, University of Glasgow. Доступ: 20.06.2019. theses.gla.ac.uk/2781/1/2011BaptieMPhil-1.pdf.
- Beara, Mirjana, Bu, Ana, Savić, Svenka. 2018. «Obuka interkulturalnog obrazovanja nastavnika u Srbiji – iskustva i rezultati (2013–2017)». В: *InterKult 2017*, т. 1. Ред. Laura Spăriosu, Ivana Ivanić, Violeta Petković, 81–100. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine – Filozofski fakultet.
- Bidwell, Charles E. 1966. «The Language of the Bačka Ruthenians in Yugoslavia». *Slavic and East European Journal*, ч. 10: 32–45. <https://doi.org/10.2307/305376>.
- Bošković, Radosav. 1990. *Osnovi uporedne gramatike slovenskih jezika: fonetika i morfologija*. Nikšić: Univerzitetaska riječ.
- Fejsa, Mihajlo. 2012. «Department of Ruthenian Studies». В: *Academic Days of Timisoara: Social Sciences Today*. Ред. Georgeta Rață, Maria Palicica, 166–172. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Fejsa, Mihajlo. 2013. «Teaching Minority Languages, Histories and Cultures in a Multicultural Context: The Case of Ruthenian Education in Vojvodina (Serbia)». В: *Multicultural Education: From Theory to Practice*. Ред. Hasan Arslan, Georgeta. Rață, 423–433. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Gavrilović, Slavko. 1977. «Русини у Бачкој и Срему од средине XVIII до средине XIX века». *Godišnjak Društva istoričara Vojvodine*, ч. 4: 153–215.

- Konstantinović, Stevan. 2014. «Osobnosti određivanja rusinskog nacionalnog identiteta u udžbenicima rusinskog jezika sa elementima nacionalne kulture». В: *Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi*, т. 2. Ред. Miroslav Dudok, 103–108. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Kushko, Natalia. 2007. «Literary Standards of the Rusyn Language: The Historical Context and Contemporary Situation». *The Slavic and East European Journal*, ч. 51 (1): 111–132.
- Lunt, Horace G. 1998. «Notes on the Rusin Language of Yugoslavia and Its East Slovak Origins». *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*, ч. 42: 43–84.
- Magocsi, Paul Robert 1996. «The Rusyn Language Question Revisited». В: *A New Slavic Language Is Born: the Rusyn literary language of Slovakia*. Ред. Paul Robert Magocsi, вступ Nikita I. Tolstoj, 19–47. Boulder: East European Monographs.
- Magocsi, Paul Robert, ред. 2004. *Rusin'skyj jazyk*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej.
- Magocsi, Paul Robert, Pop, Ivan, ред. 2002. *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. Toronto: University of Toronto Press.
- Medeši, Ljubomir. 1993. «The Problem of Cultural Borders in the History of Ethnic Groups: The Yugoslav Rusyns». В: *The Persistence of Regional Cultures: Rusyns and Ukrainians in Their Carpathian Homeland and Abroad*. Ред. Paul Robert Magocsi, 139–162. Boulder: East European Monographs.
- «Pannonian Rusyn». Доступ: 5.05.2024. https://en.wikipedia.org/wiki/Pannonian_Rusyn.